

Kommentar

Den demokratiske socialismes gennembrud

Af Niels Wium Olesen

Claus Bryld: *Den demokratiske socialismes gennembrudsår. Studier i udformningen af arbejderbevægelsens politiske ideologi i Danmark 1884-1916 på den nationale og internationale baggrund*. SFAH's skriftserie nr. 29. Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie. 577 s., 299 kr.

Lidt drillende kan man starte denne anmeldelse med en konstatering af, at det bestemt har været ventetiden værd! Claus Bryld udgav i 1976 *Det danske socialdemokrati og revisionismen. Bd. 2 1914-1930erne*. »Bd. 2«! Man kan med nogen ret hævde, at denne disputats er det længe ventede bind I.

Allerede i bogen fra 1976, som ganske vist tydeligt har præg af at være skrevet i et andet forskningsklima, ja i en anden tid, viste Bryld, at han havde evne til at sætte sig ud over den mere eller mindre gængse *ahistoriske* teori-fiksering, der prægede en stor del af datidens studier i den danske arbejderbevægelse. Teori og empiri forenedes her ganske godt til et studie af Socialdemokratiets udvikling i mellemkrigstiden til et folkeparti. Det er et af de studier af arbejderbevægelsen fra 1970'erne, der har vist sig at have blivende værdi.

Den her foreliggende disputats har Socialdemokratiets ideologi eller »samlings- og selvforståelse« i perioden op til I. Verdenskrig som »forskningsgenstand« (s. 20). Der tages afsæt i et større indledende afsnit, hvor nogle teoretiske og definitions-mæssige udgangspunkter

præsenteres. Dette afsnit introducerer også bogens »hypotese [som] er, at Socialdemokratiets politisk-ideologiske karakter *overordnet* blev bestemt af udviklingen på det internationale plan« (s. 33). Men langt størstedelen af bogen er viet en grundig empirisk undersøgelse, hvor forskellige temaer behandles og afsluttes med delkonklusioner. Denne opbygning fungerer meget fint.

Inden den endelige konklusion er der et afsnit med nogle ideologiske portrætter af tre udvalgte socialdemokratiske ledere. De toneangivende socialdemokrater i den hér behandlede periode var i øvrigt P. Knudsen, Frederik Borgbjerg, Gustav Bang (som er genstand for de tre portrætter) og sidst i perioden Th. Stauning. Det man kalder anden og tredje generations socialdemokrater, hvor første generation var Pio, Brix og Geleff.

Afslutningsvis er der et større kommenterende tillæg med tabeller, optryk af socialdemokratiske resolutioner og partiprogrammer – både danske, tyske og II. Internationale. Bogen fremtræder i det hele taget velstruktureret og læsevenlig – ikke mindst på grund af et overvejende afslappet, præcist og sine steder medrivende sprog.

Det var i første halvdel af perioden 1884-1916, at Socialdemokratiet (forstået hér og i det følgende, ligesom i Brylds disputats, som *hele* den socialdemokratiske arbejderbevægelse, altså både parti, fagbevægelse, presse osv.) fik formuleret en decideret politik med ikke blot mål, men også taktik og strate-

gi. Men af mindst lige så stor betydning var, at bevægelsen fik opbygget og konsolideret sin organisation.

Bryld slår fast, at Socialdemokratiet i denne periode var et marxistisk parti. Al snak, der vil anfægte dét ved at spørge, om socialdemokraterne nu forstod og formidlede Marx, nøjagtig efter dennes bogstav, fejles væk som ahistoriske spekulationer. Der slås i stedet til lyd for, at man skal studere arbejderbevægelsen som »et produkt i en dynamisk proces«, hvorved det ikke bliver til et spørgsmål om *den rene lære*, men til et spørgsmål om forskellige marxisme-opfattelser i en specifik historisk kontekst (s. 17f). Befriende klar tale, må man sige!

I Danmark var udgangspunktet altså marxismen. Men i den »dynamiske proces« fik den historiske materialisme dog et ganske særligt dansk præg. Socialdemokraterne skiftede Hegels dialektik ud med Darwins og Spencers evolutionisme; ikke voldsomt bevidst, men fordi evolutionismen var en af de mest indflydelsesrige strømninger i intellektuelle kredse i slutningen af sidste århundrede. Den faldt jo også fint sammen med tidens generelle fremskridtstro, som socialdemokraterne også delte. Denne »materialistiske evolutionisme« (s. 59) fik betydning af flere grunde. Den var for det første betydelig mere deterministisk end den historiske materialisme: udviklingen, Fremskridtet ville automatisk og gradvist, ad en lige linie føre til socialisme. Handlingsmomentet var nedtonet noget: der var selvfølgelig mening i at arbejde for materielle og politiske forbedringer for arbejderklassen, men en revolution – da slet ikke en voldelig – var i følge tankegangen ikke nødvendig. Den evolutionistiske prægning var ikke særegen for det danske socialdemokrati, påpeger Bryld – også de skandinaviske søsterpartier og SPD havde den.

Mere særegen for de danske socialdemokrater var statsopfattelsen. De havde en meget stor tiltro til, at staten på den ene side ville være det væsentligste *instrument* på den evolutionære vej mod socialismen. På den anden side mente man også, at staten ville præges mere og mere af socialisme. Statsbanerne og postvæsenet blev i socialdemokraternes agitation brugt som eksempler på, at kapitalismen *af sig selv*, gradvist ville indføre socialisme for at lappe på systemets »forlegenhed«, som *Social-Demokraten* skrev i 1898 (s. 64). Alt, hvad der ikke var privatinitiativ, var i tidens socialdemokratiske optik altså socialisme!

Statsopfattelsen, den evolutionistiske marxisme-udlægning og – for nogle af ledernes vedkommende – et stærk Grundtvig dannede således tilsammen grundlaget for »den fredelige reformstrategi på demokratisk grundlag« (s. 65).

Efter århundredeskiftet var det Septemberforliget og Systemskiftet, der dannede de institutionelle rammer for bevægelsens virke. Perioden var kendetegnet ved Socialdemokratiets *integration* i det borgerlige samfund og i den eksisterende politiske kultur kulminerende med Grundloven af 1915 og i 1916 med Staunings optagelse i C. Th. Zahles ministerium. »Deltagelsesideologien« (s. 436) havde fæstnet sig i partiet.

Bryld viser, hvordan Socialdemokratiet ideologisk påvirkedes af denne integration, men også at den politiske kultur påvirkedes af Socialdemokratiet. Hans store fortjeneste er, at denne dobbeltrettede proces behandles så detaljeret, som tilfældet er. Det er meget spændende læsning. Det må også hilses velkommen, at Bryld får placeret Socialdemokratiet lidt mere centralt i kampen for folketingsparlamentarismen. Her har liberale og ikke mindst radikale histori-

kere hidtil skabt ikke så få myter med venstrepolitikere som heltefigurer.

Bryld viser energisk, hvordan Socialdemokratiet i århundredets begyndelse var, om ikke drivkraften bag den nye Grundlov, så i hvert fald en uundværlig aktør i spillet op til dens vedtagelse. Ikke mindst er det interessant at læse om Borgbjergs rolle i årene før, hvor han viste betydelige evner som rigsdags-taktiker og i flere situationer formåede at få Venstre og De radikale til at danse efter sin fløjte. I forlængelse heraf skal det også værdsættes, at Bryld af-dækker Socialdemokratiets rolle som aktiv fødselshjælper for Det radikale Venstre i årene op til dets dannelse i 1905 – at De radikale hurtigt skulle få mere indflydelse på Socialdemokratiet end Borgbjerg og fæller regnede med er en anden historie, som Bryld dog også husker at fortælle. Men denne aktive rolle var også et vidne om den voksende selvbevidsthed i arbejderbevægelsen, som f.eks. kom til udtryk i *Social-Demokraten*, hvor avisen i en polemik med *Politiken* belærte det ellers altid arrogante liberale 'Organ for den højeste Oplysning' om forfatningskampens rette strategi (s. 222f).

Socialdemokratiets ideologiske udvikling perspektiveres med den, der foregik i II. Internationale og især i SPD – og med den europæiske økonomiske og politiske udvikling i almindelighed. Specielt før århundredeskiftet var inspirationen fra SPD tydelig. Programmerne var f.eks. i vid udstrækning omskrivninger af de tyske. Omkring og efter århundredeskiftet er det især skismaet mellem Karl Kautskys mere ortodokse marxisme og Eduard Bernsteins revisionisme, der er interessant ved det, at diskussion næsten ikke nåede til Danmark. Partiets to ideologer på det tidspunkt, Bang og Borgbjerg, kritiserede ganske vist Bernstein i skarpe vendinger – og begravner åbenbart dermed debatten –

fordi (!) Bernstein kritiserede Marx. Men som Bryld rigtigt påpeger, er det jo paradoksalt, for allerede på det tidspunkt var det Bernsteins vej, partiet var slået ind på!

Det danske parti var perioden igennem et velanskrevet medlem af Internationale – ikke mindst den danske arbejderbevægelses organisationsgrad på alle niveauer fremkaldte udlandets respekt. Bryld illustrerer fint, hvilken indflydelse Internationale havde på den danske ideologi, men også hvordan *Social-Demokraten* overførte sine læsere både skjulte de store modsætninger, der var i Internationale, og de resolutioner, der var mindre opportune for det danske parti – enten ved fortællinger eller ved knap så ordrette oversættelser.

Studier der er sympatisk indstillet over for arbejderbevægelsen – og det gælder eksplicit denne disputats (s. 33f) – vil uvægerligt få et specielt præg, når emnet også dækker Internationale op til I. Verdenskrig. Tragediens. Det er det store Syndefald i arbejderbevægelsens historie. 'Hvordan kunne de gøre det?' har været det underliggende spørgsmål i utallige bøger og afhandlinger. Hvorfor gik Europas arbejdere i krig imod hinanden, når de – i hvert fald deres ledere – havde lovet hinanden i flere år, at de aldrig ville? Det giver Bryld et velargumenteret bud på: Politisk naivitet og en overvurdering af egen styrke. Om krigen skriver han: »Her viste arbejderbevægelsens skrøbelighed sig [...] for alvor. I forhold til de kræfter, der udløste – og udløstes af – krigen, var den styrke arbejderbevægelsen kunne mobilisere, for næsten intet at regne. Krigen blæste den internationale arbejderbevægelse omkuld, og den kom aldrig til at rejse sig igen i sin gamle, *tilsyneladende* styrke« (s. 365, min kursiv). Men denne forklaring er nu ikke hans direkte ærinde, det er i stedet at vise, hvordan krigen og Internationales reelle sammenbrud

var stærkt medvirkende til at gøre det danske parti til et *nationalt* parti og fremmede integrationen i den politiske kultur. Ikke fordi Socialdemokratiet faldt til chauvinistisk retorik og handlinger, som nogle af dets søsterbevægelser gjorde, men fordi det ved deltagelse i *Borgfredspolitikken* (som det selv fandt opportunt bl.a. pga. arbejdet med Grundloven), blev »suget ind i en realpolitisk proces, som principielt svarede til den, de krigsførende arbejderbevægelser blev inddraget i« (s. 366). Vendingen 'nationens interesse' blev nu også én, man hørte socialdemokrater legitimere politiske beslutninger med.

Kampen for Grundloven var, i følge Bryld, for så vidt en sejr for Socialdemokratiet. Den friere valgret var redskabet, hvormed bevægelsen på evolutionistisk vis ville gøre staten, og dermed i den socialdemokratiske selvforståelse samfundet, socialistisk. At det ikke helt kom til at gå sådan, er en anden sag, som dog ikke modbeviser, at det var et fremskridt for bevægelsen. Men krigen og Internationales sammenbrud blev i sine konsekvenser et nederlag, fordi det i de næste godt og vel 30 år forpligtede den danske såvel som de udenlandske arbejderbevægelser på enten at føre realpolitik til forsvar for demokratiet eller at føre en decideret eksistenskamp. »Demokratiet og krigen blev de to modsætninger, hvor imellem arbejderbevægelserne blev spændt ud« (s. 366).

Det er disse forhold, påpeger Bryld, der betingede Socialdemokratiets endelige integration i den politiske kultur i Danmark. En politisk kultur som først og fremmest var defineret af gårdmandsklassen – ikke mindst i spørgsmålene om 'normal' politisk adfærd og om differentiering mellem samfunds- og private anliggender. Arbejderbevægelsen havde længe delt holdninger med de liberale partier angående parlamentarismen, og angående politikens

genstandsområde blev man efterhånden også enige. Og fremfor alt: at politik først og fremmest defineredes som et nationalt anliggende var et faktum, Socialdemokratiet langsomt skulle komme til at erkende. Socialdemokratiets bidrag til den politiske kultur var især den grundlæggende kollektivistiske holdning, men denne fik dog først senere sit gennemslag med velfærdsstaten.

Så sprængfyldt med ny viden, flotte kildetolkninger, nye, frugtbare perspektiver og gode tidsbilleder disputatsen end er, forekommer det dog denne anmelder, at der både er nogle metodiske, men også argumentationsmæssige problemer i den. Tilsyneladende (for helt eksplicit står det ikke) definerer Bryld sin »teoretiske holdning« (hans eget udtryk, s. 25) som en udogmatisk marxistisk tilgang, og allerede i indledningen introducerede han (som nævnt) en hypotese. Men hverken den »teoretiske holdning« eller hypotesen er særlig nærværende igennem bogens ca. 400 siders empiriske sagsfremstilling. Her synes det først og fremmest at være traditionelle kildestudier og *common-sense*-ræsonnementer, der driver bogen frem.

En gang imellem dukker der dog, hvad der ligner marxistiske pligtøvelser, op. F.eks. skrives der om 1890ernes revolutionære venstrefløjs lighed med tilsvarende grupper i SPD, at: »De danske 'revolutionære' er næppe blevet direkte igangsat eller inspireret af de tyske; en række fælles forhold af økonomisk-konjunktural, politisk og socialpsykologisk art må have betinget en opståen på nogenlunde samme tid« (s. 97). Hverken mere eller mindre, hvorefter der fortsættes med noget helt andet. Ja, det skal jo nok passe, men er læseren blevet klogere? Er noget overhovedet blevet forklaret?

I en polemik om tolkningen af landarbejderprogrammet fra 1890 skriver Bryld om en fagfælles synspunkter:

»Dette beror på en misforståelse af, hvad der bestemmer de essentielle dele af et politisk program, i hvert fald over et længere tidsrum: det er ikke teoretiske traditioner, men materielle og politiske interesser« (s. 241). Så enkel er den sag vist ikke.

Og hypotesen – den nævnes så godt som slet ikke i bogens centrale dele før den tages op igen i konklusionen, og påstås at være verificeret. Som hypotesen og disputatsens undertitel antyder, søger forfatteren at nå frem til en vurdering af betydningsforholdet mellem den nationale og den internationale udvikling. I konklusionen skriver han således: »Hermed kan også bogens hypotese verificeres, nemlig at *Socialdemokratiets politisk-ideologiske karakter overordnet blev bestemt af udviklingen på det internationale plan*« (s. 462). Det kan i høj grad diskuteres, hvorvidt Bryld har »verificeret« hypotesen. Sandsynliggjort den, ja, men længere kan det nok heller ikke strækkes. Man kunne forvente, at Bryld havde diskuteret med hypotesen undervejs, prøvet den eksplicit af, men det sker ikke. Derfor står man som læser lidt uforstående overfor konklusionens påstand om, at regnestykket gik op – at hypotesen blev verificeret. Hvad Bryld på fornem vis har anskueliggjort er, at både det nationale og internationale plan prægede det danske Socialdemokratis ideologi – i et eller andet, *meget* sammensat, forhold – og at det internationale aspekt var vigtigt. Men heller ikke mere.

Det virker enkelte steder som om, Bryld forsøger at styrke sin argumentation ved at bruge videnskabelige termer som hypotese og »forhold af økonomisk-konjunktural, politisk og socialpsykologisk art«, men den slags skal jo fyldes med indhold og benyttes meget stringent – ellers falder de meget tungt til jorden.

Lidt i samme toneart forekommer det

også at være, når Bryld i forbindelse med nogle ganske gode portrætter af tre ledende socialdemokrater – antagelig for at 'undskylde' at han bevæger sig i det 'farligt' uvidenskabelige felt: den historiske biografi – griber til en to siders diskussion af forholdet »personlighedens rolle i historien« (s. 377). Diskussionen hæver sig ike meget over det banale og forekommer direkte malplaceret i forhold til de foregående sider, som er *drevet* frem af agerende personer. En tiltro til, at læseren selv kan afgøre et sådant problem – f.eks. ved god gammeldags dialektisk tænkning – havde været velkommen. Hvad enten man tilslutter sig et materialistisk eller et idealistisk historiesyn, har »personligheden« vel interesse – om det så henholdsvis er som en afspejling af de materielle strukturer eller som historiens drivkraft er en anden sag. Men éntydigt at ville *afgøre* spørgsmålet – som man må sige, er et af fagets mest omstridte – på to sider og allerede efter den første konstatere, at »Vi kan derfor tillade os at tillægge arbejderbevægelsens personligheder en vis vægt...« (s. 378, min kursiv) er en meget betænkelig affære. Brugen af ordet »vi« (en vending der stort set ikke optræder i bogen andre steder) vækker en mistanke: På den måde får Bryld snildt gjort læseren medskyldig i et meget tyndt og lidet underbygget argument. Og »en vis vægt«, ja så er »vi« (!) jo ikke nået meget videre.

Brylds kildevalg kræver også en kommentar. Ligesom hans diskussion af valget og brugen af kilder gør det. Den socialdemokratiske ideologi søges indfanget ved først og fremmest systematisk gennemgang af *Social-Demokraten*, men også af *Rigsdagstidende*. Bryld medgiver, at det således bliver arbejderbevægelsens elite, der træder frem, men fortsætter så, at »det [iøvrigt er] min forhåndsantagelse, at den åbent formulerede ideologi fandt bred tilslut-

ning i arbejderklassen – i hvert fald fra ca. 1900 – og at den løbende kontakt på møder o.lign. må have sikret en ret høj grad af overensstemmelse mellem ledere og medlemmer/vælgere» (s. 24). Er det en beskrivelse af normalforholdet mellem politiske ledere og tilhængere? Næppe – så enkel er den sag vist (heller) ikke. Man kan selvfølgelig ikke klandre Bryld, at de menige medlemmers holdninger ikke har sat sig spor i for historikere tilgængeligt kildemateriale. Men at gøre deres kildemæssige »tavshed« til et samtykke, er ikke holdbart. Slet ikke på baggrund af en »forhåndsantagelse«. Der er f.eks. vel næppe tvivl om, at der har været en kulturkløft mellem førstegenerations-arbejdere og mange af de grundliggende antagelser i den »materialistiske evolutionisme«. Mange har vel defineret sig som socialdemokrater udfra et retfærdighedsræsonnement uden nødvendigvis at 'købe hele pakken'. Religionsspørgsmålet er et oplagt eksempel.

I forbindelse med Brylds måde at læse kilderne på bør det endvidere bemærkes, at de sine steder læses lidt for meget på deres glatte ansigt. Man kunne ønske sig, at han differentierede lidt mere mellem intern teoretisk polemik lederne imellem, belærende og oplysende agita-

tion overfor medlemmer, polemik med 'klassefjenden' etc. Sådanne forhold har jo væsentlig indflydelse på tolkningen.

En af disputatsens talrige stærke sider er de mange, fyldige kildecitater. Det er Brylds formulerede hensigt at henlede opmærksomheden på det *sprog*, som ideologien formuleres i. At indfange »idiomet« (s. 28). Det lykkes også fint, idet læseren – støttet af Brylds kommentarer og velplacerede formaninger om at undgå historisk bagklogskab – bibringes en fornemmelse for ordenes betydningsskift i den ideologiske udviklingsproces. (Samtidig får man også fornøjelsen af at svælge i Borghjergs underholdende og næsten barokke udtryksform). Denne anmelder savner dog en diskussion af den nationale/nationalistiske diskurs' indflydelse på og udvikling i Socialdemokratiet. Ikke fordi det er et *in* forskningstema, men fordi det i denne sammenhæng faktisk står meget centralt. Men Bryld nævner det praktisk taget ikke.

Disse indvendinger kan dog ikke røkke ved det faktum, at der her er tale om et både solidt, velskrevet og åndrigt hovedværk. Herfra vil videre forskning i emnet tage sit naturlige udgangspunkt.

Det var så rigeligt ventetiden værd.

Niels Wium Olesen

Erik Ib Schmidt og opbygningen af den nationale velfærdsstat

Af Uffe Østergård

Erik Ib Schmidt, dansk centraladministrations farverige grå eminence, beretter i sine erindringer åbenhjertigt om sin indsats i skiftende regerings tjeneste

og de overbevisninger, der har drevet ham fra ungdommens idealistiske engagement i DKP til koordinator af socialdemokratiske såvel som borgerlige re-